

Η ΕΥΘΥΝΗ ΚΑΙ Ο ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΓΟΝΩΝ ΤΟΥ ΜΠΕΤΟΒΕΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝ (του Γιάννη Ζήση)

Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε, αφενός, το πώς και μέσα από ποια διαλεκτική μπορούμε να φθάνουμε σε μια θεμελιώδη και κορυφαία στιγμή δημιουργίας και, αφετέρου, το πώς αυτό το δημιουργικό έργο αποδίδει ως έκφραση ιδέας και αναδεικνύει ολικά την ποιότητά του στον κύκλο της ζωής του.

Η περίπτωση του Μπετόβεν ως δημιουργού μας παρέχει ένα χαρακτηριστικό ιστορικό παράδειγμα και, εν γένει, μας παρέχει την ευκαιρία να εξετάσουμε και να προχωρήσουμε στην αξιοποίηση ενός έργου πνευματικού. Παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των έργων του Μπετόβεν, και κυρίως σε αυτά που διαχρονικά εντοπίζεται το ίδιο γνώρισμα του συνθέτη στη μουσική του, στέκουν με μια συνεκτικότητα φιλοσοφικού, ιδεολογικού, θρησκευτικού και πολιτικού λόγου.

Είναι ένα συνεχές credo –ένα Πιστεύω– που χαρακτηρίζεται από μια μορφοπλαστική διάρκεια, συνοχή και ποιότητα πνευματικά ακέραια, ανοικτή και αγωγή. Γι' αυτό και ένα μουσικό σημείο συνάντησης της ιδέας, του λόγου με την εμπειρία και τη φώτιση

(έμπνευση) εντοπίζεται τόσες, αλλεπάλληλες, φορές στο συνθετικό του έργο. Ο Ρομαίν Ρολλάν, νομπελίστας Λογοτεχνίας, στο πολύτομο έργο του, χαρακτηρίζει τη μουσική του Μπετόβεν ως *γιόγκα ακτινοβόλα και φοβερή*. Αποτελεί ένα ορόσημο πολλαπλής δυναμικής και πολιτισμικής φασματικότητας με ένα βάθος επιρροής. Αλλά, ας αρχίσουμε από το πεδίο των ιδεών και της εμπειρίας που οδήγησε αυτόν τον γίγαντα της δημιουργίας στην παραγωγή του μεγάλου έργου του.

Με τον Μπετόβεν κλείνει ο κύκλος της Κλασσικής μουσικής και ανοίγει ο Ρομαντικός κύκλος, όπως ανάλογα συνέβη με Ρουσσώ στη φιλοσοφία και την κοινωνική σκέψη. Το μουσικό έργο του έχει γίνει πεδίο αξονικής αναφοράς.

Στη ζωή του Μπετόβεν υπήρχε μία μετουσιωτική δραματικότητα η οποία κατέστησε τις ιδιοτροπίες γόνιμες τραγικότητες και όχι εκκεντρικότητες. Επίσης, υπήρχε ένα πεδίο ερεθισμάτων – ιδεών, με κυρίαρχη μια σειρά πηγών από την Ανατολή – από τον κόσμο της ενόρασης – και από την Μπαγκαβάτ Γκίτα ως τους αρχαίους τραγικούς, μαζί με τη μυστικιστική βιωματική του Χριστιανισμού – και, βέβαια, μαζί με όλα τα ερεθίσματα του Διαφωτισμού, τον ιδεολογικό και τον πολιτικό Ρομαντισμό, στον οποίο εμπλεκόταν και ο νατουραλιστικός ή ανθρωπιστικός Ρομαντισμός.

Σε συνέχεια του Μιχαήλ Άγγελου, ο Μπετόβεν κλήθηκε να λειτουργήσει μετουσιωτικά στη ζωή του (μια δημιουργική μετουσίωση) ως έναν βαθμό μοναχικά. Θα μπορούσε βέβαια να είχε συγχρωτιστεί, πιο έντονα, με άλλα μεγάλα πνεύματα της εποχής, όπως ο Γκαίτε. Αλλά υπήρξαν και από τις δύο πλευρές προβλήματα πνευματικής διακριτικότητας και συνεργασίας. [1] Αυτό είναι ένα πρόβλημα που όλο και πιο πολύ πρέπει να ξεπεραστεί στο μέλλον προκειμένου να φτάσουμε σε μια ομαδικότητα και σε μια ιεραρχικότητα στο πεδίο της πνευματικής ενότητας, του πολιτισμού και της κουλτούρας, απελευθερωμένων από τις διαφοροποιήσεις και τις φασματικότητες των προσωπικοτήτων.

Ο Μπετόβεν ήταν άνθρωπος που συνδύαζε τη λογική με το πάθος.

Και αυτό φαίνεται στην εναλλαγή των πολιτικών θέσεων και των προθέσεων του για τον Ναπολέοντα. Είχε σαφώς την πνευματική υπεροχή τού να μην είναι δέσμιος μαζικών ειδώλων, τόσο ο ίδιος όσο και η τέχνη του. Ταυτόχρονα, τον διέκρινε μια ταπεινότητα απέναντι σε προγενέστερους μεγάλους δημιουργούς, σε σημεία κρίσιμα και σε σημεία σύγκλισης, όπως ο Χάυδν ή ο Μότσαρτ. Και εδώ αξίζει να σημειώσουμε τη δραματικότητα που υπάρχει και στο έργο του Χάυδν ή στο έργο του Μπαχ, το έργο των οποίων διεσώθη από τη λήθη από τρίτους παράγοντες, όπως το ίδιο θα συμβεί και με τον Μπετόβεν. Συγκεκριμένα, τον Μπαχ τον διέσωσε από την απαξία της λήθης ο Μέντελσον. Αυτό είναι ένα επαναλαμβανόμενο παράδοξο στην ιστορία και βλέπουμε συχνά πως και άνθρωποι που μας έχουν προσφέρει την ευχαρίστηση και τη διασκέδαση είχαν απορριφθεί ως προς το δημιουργικό τους έργο και είχαν βιώσει τραγικά τη ζωή τους, άνθρωποι όπως η Τζέιν Όστιν – ενώ εμείς, εκ των υστέρων, απολαμβάνουμε το έργο τους.

Ο Μπετόβεν δεν ενέδωσε στους εθνικισμούς της μουσικής όταν άνοιξε η Ιταλική Σχολή και δεν μπήκε σε μια λογική απαξίωσης και επίκρισης απέναντι σε περιπτώσεις όπως αυτή του Ροσσίνι, για παράδειγμα, και ορθά έπραξε, ενώ έτεινε «ευήκοον ους», εσωτερικά θα έλεγε κανείς περισσότερο, δεδομένου του τραγικού του προβλήματος (κώφωσης), σε μουσικούς όπως ο Σούμπερτ ή ο Λιστ. Η ακρίβεια όμως βέβαια στην περιγραφή των περιστατικών, όπως και οι φραστικές αποδόσεις – το αν, για παράδειγμα, εξέφρασε όντως με συγκεκριμένες λέξεις τον θαυμασμό του για τον Μαγικό Αυλό του Μότσαρτ ή αν εξέφρασε το τάδε σχόλιο για έναν νεαρό μουσικό – αμφισβητούνται, ως συνήθως, από την ιστορική έρευνα. Από την άλλη, αξιοποιείται βέβαια, συχνά, ο ερεθισμός και δηκτική διάθεση των μεγαλοφυιών, αλλά εδώ πρέπει να σημειώσουμε και τον ρόλο των συνεργατών που έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο σε διάφορες φάσεις της ζωής των μεγάλων δημιουργών και που δεν πρέπει να παραβλέπονται.

Η μουσική του μεγάλου γερμανού μουσουργού είχε κύκλους επιτυχίας και κύκλους αποτυχίας, όπως συμβαίνει, συνήθως, με κάθε μεγάλη δημιουργία. Έτσι, απορεί κανείς, εκ των υστέρων,

με το γεγονός ότι η όπερα «Φιντέλιο» δεν εθεωρείτο στην εποχή της επιτυχημένη όπερα, μια όπερα που δραματουργικά, από πλευράς θεατρικού λόγου αλλά και μουσικής, αποτελεί μία ένδοξη στιγμή δημιουργίας. Παράλληλα, πρέπει να αναγνωρίσουμε πως. κάθε δημιουργός έχει τη δική του φασματική πολλαπλότητα. Έτσι και ο Μπετόβεν ήταν ο συνθέτης των κονσέρτων, των συμφωνιών, ή των θρησκευτικών έργων, αλλά και κουαρτέτων.

Επιπλέον, ο Μπετόβεν μπορεί να ιδωθεί μέσα στο πλαίσιο μιας ομάδας μουσικών δημιουργών και πρέπει να αρχίσουμε να βλέπουμε με μια τέτοια ματιά τον ρόλο που έπαιξε αυτή η ομάδα στην έκφραση της έμπνευσης και της πνευματικότητας στη δημιουργία. Η ιδέα της ομάδας, στην εποχή μας, δείχνει να είναι απύσχα παρά τους νεωτερισμούς στη φόρμα που πολλοί –κατά φαντασίαν ομότιμοι του Μπετόβεν– επιχείρησαν να εισάγουν. Η ιδέα της ομάδας ισχύει και για συνθέτες της ηλεκτρονικής μουσικής που τώρα βρίσκονται στην αφάνεια βέβαια, αν και, σε καμία περίπτωση, δεν πρέπει να θεωρηθεί άγονος ο κύκλος τους του έργου τους.

Ας πάμε, όμως, στον κύριο πυρήνα τώρα και τη δυναμική του συνθέτη μας. Ο Μπετόβεν, πρώτα απ' όλα, είναι θεατρικός στη μουσική. Αύξησε τη θεατρικότητα και την ιστορική συνεκτικότητα του έργου. Κάθε έργο του μπορεί και πρέπει να διαβαστεί ολόκληρο• έχει ένα εσωτερικό φάσμα διαφοροποίησης και ποιότητας, μια κυματικότητα και μια ευκρίνεια θέλησης, έναν βουλευτικό χαρακτήρα.

Μπορεί να πει κανείς ότι, αν και το έργο του επικεντρώνεται σε κάποια παράξενη δυναμική οριακών μορφών, δείχνει να έχει μια συνέχεια και μια συνέπεια στην εξέλιξή του. Έτσι, για παράδειγμα, στη Χορωδιακή Φαντασία, έργο 80, έχουμε ένα προανάκρουσμα της Ενάτης Συμφωνίας, όπως και στον Φιντέλιο επίσης, αλλά και σε πληθώρα άλλων έργων. Το ενδιαφέρον είναι ότι αυτή η δυναμική αποδίδει σε μια αμεσότητα διαφοροποίησης της ερμηνείας του έργου κατά την εκτέλεσή του. Γι' αυτό και μπορούμε να δούμε αυτό το θαυμάσιο φάσμα ερμηνειών από ορχήστρες και χορωδίες στην Ενάτη Συμφωνία, όπου

πολλοί μάεστροι και, μάλιστα, πολλοί δημιουργοί επιχειρούν μια δική τους προσέγγιση ή κάνουν πολλαπλές διαφοροποιημένες εκτελέσεις στα έργα του Μπετόβεν.

Ο Μπετόβεν εξέφρασε μια δυναμική σταδιακά. Το έργο του διακρίνεται από εξελικτική συνοχή και ωρίμανση, έχει έντονα βιωματικό και βουλητικό χαρακτήρα και προσφέρεται για πολλαπλές αναγνώσεις και δημιουργικές ερμηνείες. Και αυτό το είδαμε ιδιαίτερα στον 20^ο αιώνα, καθώς είχαμε την ευτυχή συγκυρία να μπορούν να αποτυπωθούν αυτές οι εκτελέσεις και να διαχυθούν στον κόσμο μέσα από την αγορά.

Στην εποχή του, ο Μπετόβεν συνδυάστηκε με την πολιτική καθότι, με το έργο του, επιτελούσε κι έναν συμπληρωματικό ρόλο, από τη μία, με έναν θεμελιώδη φιλοσοφικό ανθρωπισμό γύρω από τις πολιτικές αξίες, την ελευθερία, την ισότητα, την αδελφοσύνη, τις αξίες της Γαλλικής Επανάστασης και, από την άλλη, μέσα από την επικότητα της εποχής που κλείνει με το Συνέδριο της Βιέννης. Δεν είναι τυχαίο που ο ίδιος επικαιροποιείται μέσα στο πλαίσιο αυτού του Συνεδρίου και γίνεται ο Μπετόβεν της Ηρωικής με τη «Νίκη του Ουέλλινγκτον» στην αφετηρία της μακράς διάρκειας του Συνεδρίου της Βιέννης. Ο μουσικός του ρόλος στην πολιτική θα συνεχιστεί όλο τον υπόλοιπο 19^ο αιώνα και στον 20^ο αιώνα, όπως θα δούμε. Το κύριο σημείο είναι ότι η μουσική του είναι αφετηρία και αγωγός για πνευματική επαφή και εμπειρία υπερβατική μέσα από αυτή και κυρίως μέσα από αυτή την οριακή δυναμική της που αναπτύσσεται στην Ενάτη Συμφωνία.

Πολλές πολιτικές φυσιογνωμίες είχαν διαφορετικούς προσανατολισμούς και προτιμήσεις από το έργο του Μπετόβεν. Ο Λένιν, για παράδειγμα, προτιμούσε τις σονάτες του, ως εκφράσεις αγάπης για την ανθρωπότητα, οι οποίες τον βοήθησαν να μπει σε έναν άλλο κόσμο από εκείνον τον σκληρό κόσμο της άμεσης διεκδικητικής και εκδικητικής δράσης. Ο Στάλιν, από την άλλη, είχε προτίμηση σε συμφωνίες ως έκφραση μιας δύναμης, καθώς ο Στάλιν δεν είχε ανθρωπιστικό σημείο μεταρσίωσης. Και μπορεί να πει κανείς ότι το έργο του Μπετόβεν διεσώθη από τους

πολιτικούς μέσα από την πολλαπλότητα της ανταπόκρισής τους σε αυτό.

Στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, συναντάμε το έργο αυτό να παίζεται ως κώδικας των Συμμαχικών Δυνάμεων και της αντίστασης στον Άξονα, αλλά και να λειτουργεί στη λογική ενός στρεβλωμένου πολιτισμικού κλασικισμού στη ναζιστική Γερμανία. Και, σήμερα, έχει φτάσει να είναι ένα εμβληματικό ορόσημο για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Με τις συμφωνίες του ασχολούνται ορχήστρες που αναδεικνύουν τη δημιουργικότητα ανθρώπων του περιθωρίου, όπως στον 21^ο αιώνα η Ορχήστρα Σιμόν Μπολιβάρ. Επίσης, το έργο του γνωρίζει διάφορες παραλλαγές και γίνεται έμπνευση ως προς τη θεματική του και την επιλογή των διάφορων μουσικών του τρόπων για πολλούς μουσικούς δημιουργούς. Ο Μπετόβεν υπήρξε μεγάλος δημιουργός, χωρίς μεταπτώσεις στο συνθετικό του έργο.

Η δυναμική του άρχισε να διαφαίνεται από τα πρώιμα έργα του και αναδείχθηκε πνευματικά στη συνέχεια. Η πανηγυρική εκτέλεση της Ενάτης Συμφωνίας είναι και ένα δείγμα φέρνει στον νου την Αρχαία Ελλάδα και τον Σαίξπηρ και μας δείχνει πως η μεγάλη τέχνη είναι δυνατόν να «βγει εκτός κανόνων» και μπορεί να αγγίξει και να συγκινήσει και το ευρύ κοινό, και να μην είναι μια ακριβή και ιδιότροπη διασκέδαση.

Ας δούμε, τώρα, τί απέγινε το έργο του μετά και από τον ηρωικό θάνατο του συνθέτη. Το έργο του έμεινε ημιτελές και συμφωνικά και τροπικά, όπως έμεινε ημιτελής η δημιουργική του υπόσχεση και το δημιουργικό του όραμα. Το έργο πολλών μεγάλων δημιουργών έχει περάσει κύκλους αφάνειας και πολλές φορές – επειδή θεωρείται δύσκολο για μια αγορά ή για μια εποχή ή τη μόδα της – αυτοί τελικά που διασώζουν τις αξίες και τις ιδέες είναι εκείνοι που λειτουργούν ως συνέχεια, ως νέες ομάδες δημιουργών, ως επίγονοι.

Θα διακρίνουμε σπουδαίους επιγόνους στην περίπτωση του έργου του Μπετόβεν. Πρώτα απ' όλα, ήταν οι συνθέτες του Ρομαντισμού οι οποίοι, συνολικά ως ρεύμα, έζησαν και δέχθηκαν και την

επιρροή της μουσικής του. Αλλά ήταν κι εκείνοι που ήταν απόμακροι χρονικά και, κυρίως, όλοι εκείνοι που, παρά το δικό τους δημιουργικό έργο, επεδίωξαν παράλληλα να αναβιώσουν το έργο αυτού του γίγαντα της μουσικής. Έχουμε δύο τουλάχιστον τέτοιες περιπτώσεις: τον Βάγκνερ, που αγωνίστηκε να ανεβάσει την Ενάτη Συμφωνία του Μπετόβεν, ως διευθυντής ορχήστρας, και να πείσει, δηλαδή να λειτουργήσει κόντρα στο ρεύμα της εποχής• και τον Μπερλιόζ. Στην περίπτωση του Μπερλιόζ, έχουμε και μία τεράστια πολιτική και πολιτισμική συνάντηση πνευμάτων που επιχειρήθηκε και που θα μπορούσε να είναι και προπομπός για την Ευρωπαϊκή Ένωση ή ακόμη και για την Κοινωνία των Εθνών – φαίνεται πως ήταν στον ίδιο εκείνο μεγάλο, επικό δρόμο που χάραξε ο Ερρίκος Ντυνάν για τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό. Ήταν μια μουσική συνάντηση που προηγήθηκε έναν αιώνα εκείνης της εναλλακτικής μουσικής κουλτούρας του Μάη του '68 και των πανεπιστημίων.

Η συνάντηση αυτή έγινε σε αντίσκηνα, σε υπαίθριες συνθήκες, παρατεταμένα χρονικά με μεγάλες δυσχέρειες οργανωτικές. Ήταν μια μεγάλη πολυεθνική συνάντηση όπου πολίτες και ηγέτες ανακατεύθηκαν πραγματικά, αναδεικνύοντας την ενότητα του ανθρώπινου γένους σε μια επική αλλά και πολύμοχθη, για τους διοργανωτές, παράσταση.

Αναφορά στον Μπετόβεν

Κάποια στιγμή, όμως, πρέπει να γίνει και πιο αναλυτική αναφορά στον βίο και στο έργο του Μπετόβεν. Την αρχή έκανε το 1914 ο Ρομαίν Ρολλάν με το πολύτιμο και πολύτομο έργο του. Χρωστάμε πολλά στον Μπετόβεν για την αγωγιμότητα του έργου, την σχεδόν προφητική, που διαμεσολαβεί και οδηγεί σε υπερβατική πνευματική εμπειρία, σε αφοσίωση στον λόγο, στη φύση, την ταυτότητα και το έργο του λόγου, στην ένθεη μεταμορφωτική και μετουσιωτική παρουσία. Ο Μπετόβεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ο πλέον θρησκευτικός και ενοποιητικός μουσικός με την οικουμενική έννοια.

Παράλληλα, βλέπουμε ότι δεν πρέπει να στεκόμαστε μόνο σε αυτή τη μεμονωμένη δημιουργία, αλλά πρέπει να εντοπίζουμε κάθε

αντίστοιχο παράδειγμα για κάθε μεγάλη ιδέα. Η αναβίωση, για παράδειγμα, των ιδεών του Πλάτωνα ή του Πυθαγόρα, η επικαιροποίησή τους με όρους βιωματικούς και όχι μουσειακούς, η αναβίωση του έργου τους, αλλά και η αναβίωση των ίδιων των ιδεών, των όψεων, των αρχών και του πνεύματος όλων των μεγάλων φιλοσόφων, όλων των μεγάλων καλλιτεχνών, είναι ένα τεράστιο εγχείρημα. Είναι ένα έργο που το οραματίστηκαν πολλοί, μεταξύ των οποίων ο Βίκτωρ Ουγκώ. Είναι το καθήκον των επιγόνων και των νέων δημιουργικών ομάδων, διότι το έργο δεν πρέπει να σταματήσει να υπάρχει και να ακούγεται. Οφείλουμε να συνεχίσουμε τις προσπάθειές μας πάνω στο σχέδιο που αναδεικνύεται από τη μουσική ενότητα του λόγου στον χρόνο, στο ξετύλιγμα του πνεύματος στην ιστορία.

Αυτό το αποκαλυπτικό πεδίο της πνευματικής προσέγγισης πρέπει να διευρυνθεί και σε αυτό πρέπει να συμβάλουμε όλοι, με ομαδικότητα και αμέριστη προσήλωση στο πάνθεον του Όντος.

[1] Ρομαίν Ρολλάν, “Γκαίτε – Μπετόβεν”, εκδ. Γκοβόστη.

Γιάννης Ζήσης, συγγραφέας

Πρώτη δημοσίευση: 10 Νοεμβρίου 2010

(solon.org.gr)